Milstensfundament vid Brattfors

Antikvarisk medverkan vid flytt av fundament för milstolpe, L2008:9272/Brattfors 78:1 inom Brattforshyttan 3:1, Brattfors socken, Filipstad kommun, Värmlands län

Benjamin Rosvall

Milstensfundament vid Brattfors
Antikvarisk medverkan vid flytt av fundament för milstolpe, L2008:9272/Brattfors 78:1 inom Brattforshyttan 3:1, Brattfors socken, Filipstad kommun, Värmlands län
Picea kulturarv Rapport 2023:18
© Picea kulturarv 2023

Författare: Benjamin Rosvall
Redigering och layout: Benjamin Rosvall
Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen
Omslagsbild: Illustration av Nina Balknäs
Upphovsrätt: Om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY: http://creativecommons.org. Grundkartor © Lantmäteriet, tillhandahållna av företagaren

Innehåll

Innehåll 3
Sammanfattning 5
Inledning 6
Bakgrund 8
Metod 11
Genomförande 12
Fördokumentation 12
Metalldetektering 12
Nedplockning & uppmurning 12
Efterkontroll & slutbesiktning 14
Slutsatser 16
Administrativa uppgifter 17
Referenser 18

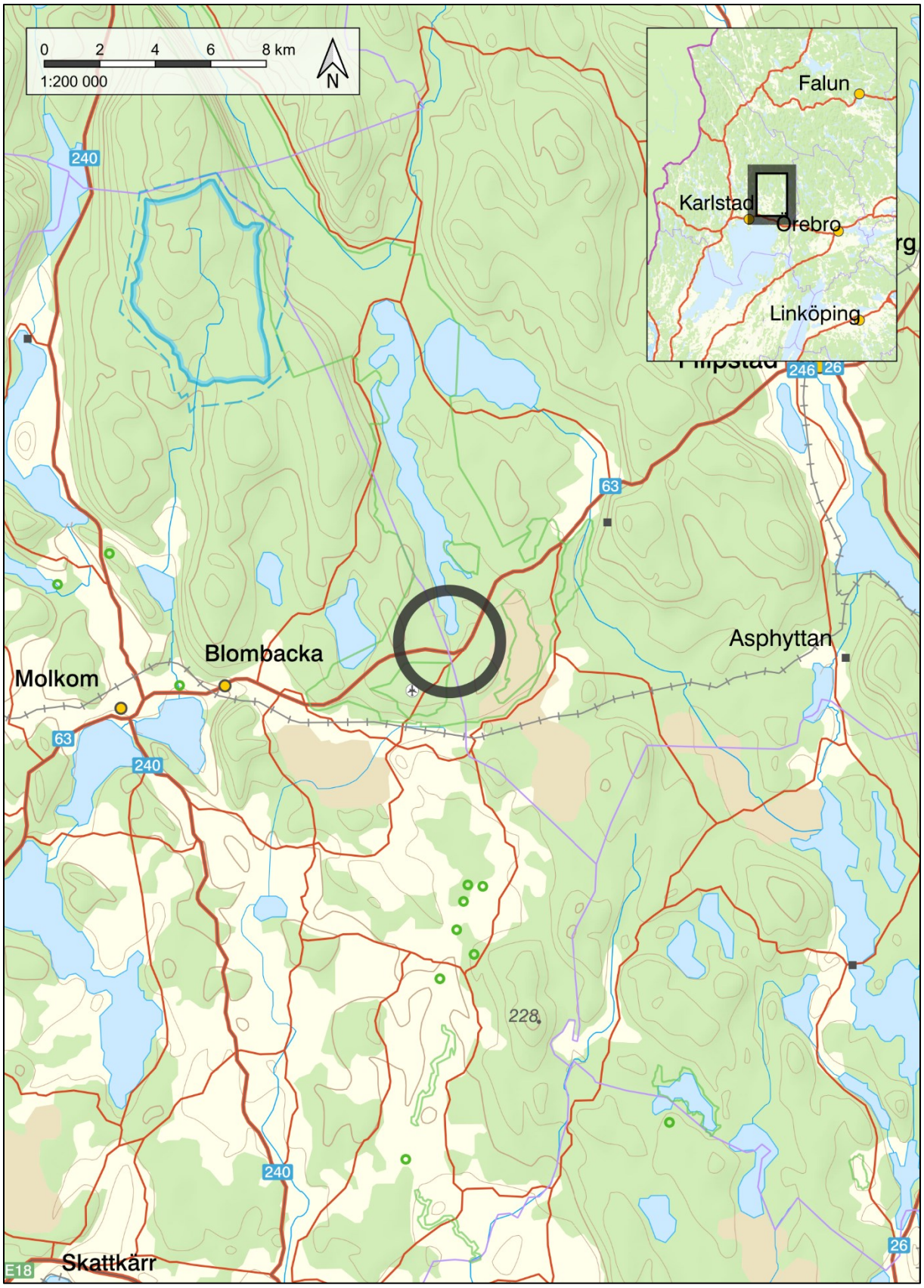

Figur 1. Översiktskarta. Den aktuella platsen markerad med svart cirkel.

Sammanfattning

I samband med ombyggnad av korsningen av väg 63 och infarten till Brattforshedens krigsflygfält har Trafikverket ansökt om att få flytta fundamentet efter en milstolpe (L2008:9272) till en ny plats intill den nya infartsvägen, cirka 75 m nordöst om det ursprungliga läget. Länsstyrelsen i Värmlands län beviljade detta med villkoret att arbetet ska utföras med antikvarisk medverkan. Inom ramen för detta ska även en metalldetektering genomföras för att söka efter den försvunna milstolpen. Milstolparna eller milstenarna som de även kallas, är i den här delen av länet i regel gjutjärnstavlor placerade i stenfundament. Den aktuella milstolpen har sannolikt varit en ¼-milstolpe. Gjutjärnstavlan har varit i ett enklare utförande än helmilstolparna.

En fördokumentation inför flytten genomfördes 10 augusti 2023, då fundamentet dokumenterades. 24 augusti genomfördes en platsträff med entreprenören, samma dag genomfördes metalldetektering. Ingenting framkom vid metalldekteringen. Nedtagning, flytt och uppmurning genomfördes 25 augusti och arbetet fotodokumenterades kontinuerligt. Efterkontroll och besiktning genomfördes slutligen 11 oktober 2023.

Efter utförd antikvarisk medverkan konstateras att arbetet har genomförts med hög kvalitet och enligt riktlinjerna för uppdraget. Arbetet har utförts med hög hantverksmässigt kunnande. Uppdraget är väl utfört av personal med goda kunskaper om äldre kallmursteknik.

Efter flytten är fundamentet mer synligt än tidigare men också i bättre skick, och kan bättre upplevas av trafikanterna. Fundamentet är fortsatt fornlämning, skyddat enligt 2 kap Kulturmiljölagen.

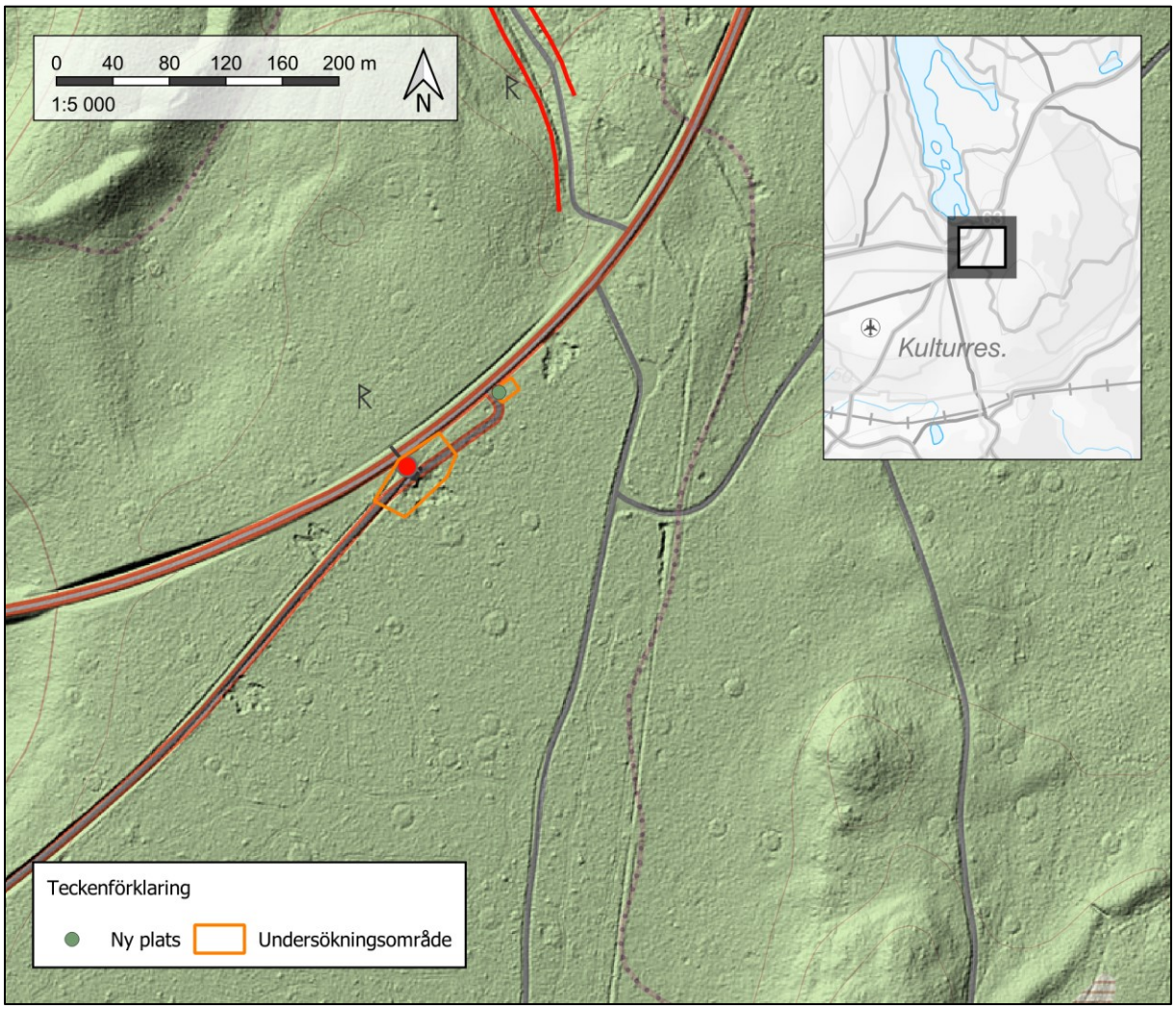

Figur 2. Karta som visar milstolpsfundamentets ursprungliga belägenhet (röd prick) och den nya platsen (grön prick) med undersökningsområden markerade med orange.

Inledning

Väg 63 vid området kring Brattforsheden är en olycksdrabbad vägsträcka. I statistiken dominerar avsvängnings-, korsnings- och mötesolyckor. För att minska antalet olyckor, och öka trafiksäkerheten på sträckan, planerar Trafikverket att justera vägens profil, räta ut en kurva och bygga vänstersvängfält vid två korsningar.

I samband med ombyggnaden av vägen påverkas en fornlämning, fundamentet efter en milstolpe, L2008:9272. Trafikverket har hos Länsstyrelsen Värmland ansökt om tillstånd att flytta fornlämningen åt nordöst, till den nya infarten till Brattforshedens krigsflygfält.

Länsstyrelsen i Värmlands län fattade beslut om tillstånd den 15:e juni 2022 och villkorade flytten med att:

- Postamentet ska placeras i enlighet med inkommen ansökan

- arbetet ska utföras med lämplig antikvarisk medverkan. Denne ska ha relevant kunskap och kompetens och godkännas av Länsstyrelsen. Trafikverket ska före arbetet påbörjas redovisa vem/vilket företag man valt att anlita för detta.

- postamentet ska dokumenteras före och efter flytt och återuppbyggnad, med foton och text som beskriver hur arbetet utförts, samt med vilka metoder och redskap. Länsstyrelsen ska godkänna dokumentationen.

- fornlämningen ska efter flytt registreras med ny position och beskrivning i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister (KMR).

Trafikverket föreslog i juni 2023 att Benjamin Rosvall, arkeolog på Picea kulturarv skulle vara antikvarisk medverkande vid flytten av fundamentet. Denna genomfördes i slutet av augusti 2023 och slutbesiktning skedde 11:e oktober.

Figur 3. Fundamentet efter milstolpen, L2008:9272 var beläget intill korsningen mellan vägen till Brattforshedens krigsflygfält och väg 63. Foto mot V.

Bakgrund

Väghållningen i Sverige har gamla anor och regleras i lag redan under tidig medeltid. Flera landslagar nämner vägbyggnation men regleras mer allmänt först i och med Magnus Erikssons landslag, Byggningabalken §I-II från omkring 1350. Där regleras böndernas skyldigheter till att anlägga väg och hålla bygata. Väghållningen var ett allmänt åtagande som ålades bönderna. Under första halvan av 1600-talet byggdes den svenska statsförvaltningen ut kraftigt och en ny länsindelning tillkom. Statstjänstemännens resande ökade i omfattning och det tillkom ett behov för dessa att kunna skriva reseräkningar. Efter att milens längd standardiserats formaliserats i den nya gästgiveriförordningen som antogs 1649 började milstolpar sättas upp utmed vägarna. Enligt Stefan Nordin (2000) reglerades inte milstolparnas tillkomst i lagen utan var snarare att sätt för högre, adliga tjänstemän att manifestera sina stora egon. Milstolparna kom på så vis att bli en sorts minnestavlor över landshövdingarna, med deras monogram väl synliga. Milstolpar kom att sättas upp varje hel, halv och kvarts mil. Från början var helmilstolparna av sten, i kraftiga stenfundament medan de övriga bestod av trästolpar. Under 1700-talet blir även halv- och kvartsmilstolparna av sten, eller som i den här delen av Värmland – gjutjärnstavlor i stenfundament (figur 4).

Den aktuella lämningen L2008:9272 bör med all sannolikhet varit en milstolpe som markerat en kvartsmil (figur 5). En helmilstolpe, L2008:9543 står på östra sidan av väg 63 vid Steglen, cirka 2,7 km åt nordväst. Milstolparna längs den gamla landsvägen västerut består av fundament (L2006:1130), fundament (L2006:1824), ¼ milstolpe (L2006:1129) och ½ milstolpe (L2006:1846). Avståndet mellan milstolparna och milstolpsfundamenten är cirka 2,2-2,7 km men mellan L2006:1824 och L2006:1129 är avståndet över 4 km och milstolpen där i mellan saknas.

Figur 4. Milstolpen L2008:9543 är en helmilstolpe, belägen på Ö sidan väg 63 vid Steglen , ca 2,7 km NV om det aktuella fundamentet.

Figur 5. Kvartsmilstolpe av gjutjärn, L2006:1129, S om den gamla landsvägen vid Borserud. Milstolpen L2008:9272 borde varit likadan.

Metod

Vid ett första fältbesök i 10 augusti 2023 fotograferades fundamentet noggrant (figur 6), det mättes upp och beskrevs (bilaga 1). Den nuvarande platsen mättes in med RTK-GPS.

Innan nedplockning påbörjades genomfördes 24 augusti en ny fotodokumentation och ett område på cirka 500 m^2 runt fundamentet avsöktes med metalldetektor för att söka efter den förkomna gjutjärnstavlan. Den nya platsen för fundamentet mättes in med RTK-GPS.

Fundamentet plockades ner lagervis för hand och med hjälp av grävmaskin. På den nya platsen uppfördes en plattform av grus i bakslänt av vägen dit fundamentet flyttades. Där kallmurades stenarna upp lagervis. Håligheter i fundamentet fylldes med kapillärbrytande sand. Foton över hela processen finns i bilaga 2.

Vid slutbesiktning genomfördes en ny fotodokumentation på den nya platsen (bilaga 3).

Uppgifterna i KMR uppdaterades med nytt läge, beskrivning och antikvarisk kommentar med hänvisning till projektet.

Figur 6. En första fotodokumentation av L2008:9272 genomfördes 10 augusti 2023. Fundamentet var då markerat med stakkäppar med snitslar. Arbetsområdet hade inte blivit avverkat. Foto mot SÖ.

Genomförande

Den antikvariska medverkan var uppdelad i tre steg: Fördokumentation, medverkan vid nedplockning/uppmurning och efterkontroll.

Fördokumentation

En första dokumentation genomfördes 10 augusti 2023. Då beskrevs fundamentet, det mättes in och fotodokumenterades ingående.

Ett andra fältbesök genomfördes 24 augusti för att planera arbetet med entreprenören. Arbetsområdet var då avverkat och delar av arbetsområdet avbanat med grävmaskin (figur 7). Tillsammans med Trafikverkets entreprenör besöktes den nya platsen för fundamentet. Denna var utpekad till bakslänt av den nya vägen, cirka 75 meter åt nordöst. Arbetet med nedplockning och uppmurning gicks därefter igenom.

Metalldetektering

Vid fältbesöket 24 augusti genomfördes en metalldetektering av ett ca 500 m^2 stort område runt fundamentet. Hela området detekterades i en meter breda stråk, från NÖ-SV och sedan NV-SÖ. De enda föremål som hittades var modernt skräp såsom spik och kapsyler.

Nedplockning & uppmurning

Den 25 augusti började entreprenören plocka ner fundamentet. Mossan togs bort och därefter stenen lager för lager (figur 8-9). Stenen förflyttades till den nya platsen lagervis. Fundamentet var uppfört i skalmursteknik där den inre delen bestod av mindre sten. Vid uppmurning av fundamentet lades först en bädd av grus/stenkross. Fundamentet kallmurades upp därefter lagervis i skalmursteknik (figur 10-11). Innanför de kallmurade stenarna fylldes fundamentet med sand som dels stabiliserade fundamentet, dels är kapillärbrytande och dränerande.

Figur 7. Vid fältbesök 24 augusti var arbetsområdet avverkat och delar även avbanat med grävmaskin. Foto mot SÖ.

Figur 8-9. Nedplockning av fundamentet skedde lagervis för hand med hjälp av gräv- och lastmaskin.

Figur 10-11. Uppmurningen av fundamentet skedde lagervis i kallmursteknik.

Efterkontroll & slutbesiktning

Efterkontroll med antikvarisk slutbesiktning av arbetet skedde 11 oktober 2023 (figur 12-13). Fundamentet fotodokumenterades ingående och ny beskrivning upprättades. Informationen i Kulturmiljöregistret uppdaterades.

Den nya platsen är till skillnad från den äldre väl synlig för trafikanterna utmed vägen till Brattforshedens krigsflygfält och de som kör utmed väg 63. Platsen är belägen ca 75 m nordväst om den ursprungliga platsen, i bakslänt nordöst om den nya vägen.

Ny beskrivning L2008:9272

Fundament till milstolpe, i sekundärt läge. Fundamentet är 1,5×1,5 m och 0,8 m h, kallmurat i tre lager av ca 0,3-0,7 m st stenar. *Troligen var milstolpens tavla av gjutjärn och markerade 1/4 mil.*

Figur 12. Den nya platsen för fundamentet är belägen cirka 75 m nordöst om den ursprungliga platsen.

Figur 13. Fundamentet på den nya platsen, väl synligt för trafikanterna.

Slutsatser

Efter utförd antikvarisk medverkan i samband med nedplockning, flytt och uppmurning av fundamentet konstateras att det har genomförts med hög kvalitet och enligt riktlinjerna för uppdraget. Arbetet har utförts med hög hantverksmässigt kunnande. Uppdraget är väl utfört av personal med goda kunskaper om äldre kallmursteknik.

Metalldetekteringen resulterade inte i att någon rest efter milstolpens tavla hittades. Sannolikt finns tavlan någon annanstans, i ett förråd, i en trädgård eller är förstörd.

Efter flytten kommer fundamentet fortsatt kunna upplevas av trafikanter och andra besökare i landskapet. Efter ombyggnaden av vägen är fundamentet mer synligt än tidigare men också i bättre skick. Det vetenskapliga värdet för själva fundamentet kvarstår genom att det finns kvar i landskapet på ungefär samma plats som tidigare. Det pedagogiska värdet av fundamentet har efter flytten stärkts.

För fundamentet kvarstår skyddet enligt 2 kap Kulturmiljölagen, fundamentet är fortfarande en fornlämning.

Administrativa uppgifter

Picea kulturarvs projekt: 2318 AM Brattfors
Länsstyrelsebeslut dnr: 431-4801-2022
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2022-06-15
Uppdragsnummer Fornreg: 202301341
Uppdragstyp: Antikvarisk medverkan
Företagare: Trafikverket
Lämningsnummer: L2008:9272

Fältarbetstid: 2023-08-10 t om 2023-10-11
Projektledare: Benjamin Rosvall
Undersökningsområdets storlek: 2000 m^2
Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6609764, Öst 440493.
Dokumentationsmaterial: Förvaras hos Picea kulturarv
Fynd: Inga fynd tillvaratogs inom ramen för undersökningen

Län: Värmland
Kommun: Filipstad
Landskap: Värmland
Socken: Brattfors
Fastighet: Brattforshyttan 3:1

Referenser

Nordin, Stefan (2000). ”...och som façonen ej befanns nog ansenlig och prydlig... Den konstnärliga utformningen av milstolpar under 1600- och 1700-talen i några län”. I: *Bebyggelsehistorisk tidskrift Nr 39.*

Magnus Erikssons landslag. (1962). Stockholm: Nord. bokh.

Kongl. May:tz Krogare- eller Gästgifware Ordning. (1651). Stockholm, Tryckt hos Henrich Keyser, Anno 1651.

Bilaga 1. Fördokumentation

Figur 1. Milstensfundamentet L2008:9272 med skyddsmarkeringar. I bakgrunden skymtas orange markering/avspärrning av arbetsområdet för vägprojektet.

Figur 2. Milstensfundamentet L2008:9272 med skyddsmarkeringen bortplockad. Foto mot SÖ.

Figur 3. Milstensfundamentet L2008:9272, foto mot SV.

Figur 4. Milstensfundamentet L2008:9272, foto mot NV.

Figur 5. Milstensfundamentet L2008:9272, foto mot NÖ.

Bilaga 2. Nedtagning & uppmurning

Nedtagning

Figur 1-12. Nedtagning av milstensfundamentet L2008:9272.

Uppmurning

Figur 13-20. Uppmurning av milstensfundamentet L2008:9272 på den nya platsen.

Bilaga 3. **Efterkontroll & slutbesiktning**

Figur 1-6. Milstensfundamentet L2008:9272, uppmurat på den nya platsen.